

Nomada zonata		v	
Osmia caerulescens		v	v
Osmia niveata		v	
Osmia rufa	v	v	v, m
Sphecodes albilabris	v	v	
Sphecodes crassus		v	
Sphecodes ephippius	v	v	v
Sphecodes geoffrellus			v
Sphecodes gibbus		v	
Sphecodes miniatus-groep			v
Sphecodes monilicornis	v	v	v
Sphecodes pellucidus		v	
Sphecodes puncticeps		v	
Sphecodes reticulatus	v	v	
Sphecodes rubicundus		v	

Verslag excursie Schoorlse Duinen 15 augustus 2009

Aart van den Berg, Kees Goudsmit, Peter Megens, Hans Nieuwenhuijsen & Erik van der Spek

Inleiding

Bovenstaande auteurs, samen met Bêr Jeucken, namen op 15 augustus 2009 deel aan de zomerexcursie van de sectie Hymenoptera van de NEV, in het noordelijke gedeelte van de Schoorlse Duinen. In dit Natura 2000 gebied bezochten zij een aantal terreinen. De meeste daarvan liggen in de grijze duinen en één gebiedje bevindt zich in gemengd bos.

Hoewel de weersvoorspelling voor die dag prima was hing er op de dag zelf een grijs wolkendek over het gebied. Pas op het einde van de excursie verscheen de zon. Dit werd gevierd met een pilsje op het terras. Zoals de resultaten laten zien mogen we toch terug kijken op een geslaagde excursie.

Hans Nieuwenhuijsen heeft daarna nog twee keer het gebied bezocht (20-8 en 11-9).

Naast de vraag welke soorten in welke deelgebiedjes voorkomen was er de vraag of de heidezandbij *Andrena fuscipes* en zijn broedparasiet *Nomada rufipes* echt ontbreken in dit heidegebied, waarin andere heideminnaars wel voorkomen. Met een aantal mensen in het terrein moeten deze soorten, als ze er zijn, toch gevonden worden.

Resultaten

Alle resultaten staan in tabel 1, op de volgende pagina. Tijdens de excursie en op de twee latere bezoeken van Hans werden in totaal 41 soorten angeldragers vastgesteld.

Erik van der Spek bezocht nog op 15 augustus twee plekken bij Hargen. Dat leverde als extra soort nog *Anthidium manicatum* op (105.7-526.6, vochtige ruigte).

Conclusies

Voor de zoveelste keer werd het ontbreken van *A. fuscipes* en zijn broedparasiet *N. rufipes* in de Schoorlse Duinen vastgesteld. *A. fuscipes* is ooit in de Zuid-Hollandse duinen gevonden en hij vliegt nog op een beschut heitje in de Amsterdamse Waterleiding Duinen. Waarschijnlijk is de windwerking (En daardoor een wat lagere temperatuur?) een beperkende factor voor de vestiging van deze soort in de kalkarme Noord-Hollandse duinen en op de Waddeneilanden. Trouwens, die andere heidespecialist, de heizijdebij *Colletes succinctus*, en zijn parasiet *Epeolus cruciger*, is het wel gelukt zich in deze gebieden met grote heidevelden te vestigen.

Het zal niet verbazen dat de soorten die van de afwisseling van heide en open zand houden in de gebiedjes 1, 2, 4 en 5 aanwezig zijn. Van deze gebieden dient de Zandkuil met zijn 24 soorten en een zeldzame zweefvlieg soort even apart vermeld te worden. Het is een terrein met veel gradienten; van nat naar droog en van open zand met verspreide struiken naar bosranden. Bovendien wordt er in de zomer veel gerecreërd, dus de boden wordt flink betreden. Alles wijst erop dat gradienten en betreding voor veel biodiversiteit zorgen, zeker op aculeatengebied. Een afwijkend gebiedje is nummer 3, met zijn zwarte dennen, dood en levend, zijn struiken en open plekken. Hier komt de graafwesp *Crossocerus nigratus* voor, die nog niet eerder in Schoorl werd aangetroffen.

Nog een opmerking over de rimpelkruinbloedbij *Sphecodes reticulatus*, die vooral in de Zandkuil werd gevonden. In de zomer worden de vrouwtjes geïnsemineerd, deze vrouwtjes overwinteren en gaan in juni en juli op zoek naar hun gastheer. Dat kan dus niet *Andrena barbilabris* zijn want die vliegt, ook hier in Schoorl, van maart tot en met mei. Veel waarschijnlijker is de gastheer de zilveren zandbij (*Andrena argentata*). Echter: de bloedbij is in Schoorl nog niet in de buurt van de nestaggregaties waargenomen. Dus daar gaan we eens op letten.

Anne Jan Loonstra (2006) zag half september deze bloedbij bij *Lasioglossum leucozonium*. Hij vermeldt dat de *leucozonium*-vrouwtjes geen stuifmeel bij zich hebben. Dat kan kloppen want het betreft hier geïnsemineerde vrouwtjes, die gaan overwinteren en pas het volgende jaar in mei t/m juni gaan foerageren, en nieuwe nesten maken. Zijn waarneming bevestigt niet zozeer de broedparasitaire relatie - die pas het volgend jaar is vast te stellen - maar het bijzondere feit dat broedparasiet en gastheer in het zelfde nest overwinteren.

Tabel 1. Resultaten excursie Schoorlse Duinen, bij Groet.

Familie	Soort	Terrein				
		1. veldje (105.8-526.2) droog, kalkarm duingrasland	2. zandkuil (105.8-526.1) zandkuil, struweel, op kale hellingen droog duingrasland	3. gemengd bos met dode bomen (105.5-525.7) bos van arme zandgrond	4. heide en zandpad (105.4- 525.7) droge duinheide	5. open zand tussen bosrand en heide (105.2-525.4)
Pompilidae (spinnendoders)	<i>Anoplius infuscatus</i>	v				
	<i>Anoplius viaticus</i>		m			m
	<i>Aporinellus sexmaculatus</i>					v
	<i>Arachnospila anceps</i>	m	m			
	<i>Arachnospila rufa</i>					v
	<i>Arachnospila trivialis</i>	v	v			v
	<i>Ceropales maculatus</i>		v			
	<i>Dipogon subintermedius</i>			v		
	<i>Evagetes dubius</i>	v	v			
	<i>Evagetes pectinipes</i>	v				
	<i>Pompilus cinereus</i>		v			v
	<i>Vespa germanica</i>			w		
Vespidae (plooivleugelwespen)	<i>Vespa vulgaris</i>		w			
	<i>Dolichurus corniculus</i>					v
Ampulicidae (kakkerlakkenwespen)	<i>Ammophila pubescens</i>		v			
	<i>Podalonia hirsuta</i>		m			
Crabronidae (graafwespen)	<i>Crossocerus nigratus</i>			v		
	<i>Crossocerus wesmaeli</i>		v			v
	<i>Diodontus luperus</i>				v	
	<i>Mellinus arvensis</i>					m
	<i>Tachysphex obscuripennis</i>		v			
	<i>Tachysphex panzeri</i>		m			
	<i>Andrena argentata</i>		v		m, v	
	<i>Bombus lapidarius</i>	w				
Apidae s.l. (bijen)	<i>Bombus pascuorum</i>	w				
	<i>Bombus terrestris</i>	w	m, w			
	<i>Colletes marginatus</i>				m	
	<i>Colletes succinctus</i>	m	m, v			m, v
	<i>Dasypoda hirtipes</i>		m			
	<i>Epeolus cruciger</i>		m, v			v
	<i>Halictus rubicundus</i>		v			
	<i>Hylaeus brevicornis</i>		v		v	
	<i>Hylaeus gibbus</i>					v
	<i>Lasioglossum calceatum</i>	m	m		m	
	<i>Lasioglossum leucozonium</i>		m	m		m
	<i>Lasioglossum prasinum</i>				m	
	<i>Lasioglossum punctatissimum</i>			m		
	<i>Megachile centuncularis</i>		m			
	<i>Megachile leachella</i>		v			
	<i>Specodes albilabris</i>	m				
	<i>Specodes reticulatus</i>		m, v			m

Beheer

Voor het beheer is van belang te weten dat er een aantal bedreigde soorten in het terrein voorkomen.

Allereerst *Ceropales maculatus*, een broedparasiet van een aantal soorten spinnendoders. Hij komt voor in de Zandkuil. Alles wijst erop dat deze kuil, zoals hij nu

bestaat, genoeg spinnendodersoorten herbergt, die als gastheer van deze wesp kunnen dienen.

Diodontus luperus is een bedreigde graafwesp die op de hei voorkomt. De situatie hier wordt door de natuur zelf in stand gehouden, dus beheer is niet nodig. De zilveren zandbij (*Andrena argentata*) heeft een aantal nestaggregaties in het mulle open zand tussen de hei en langs de voetpaden. Ook deze habitat zal niet snel verdwijnen door de voortdurende betreding. Gelukkig zijn er onder de deelnemers altijd wel een paar die niet alleen op bijen en wespen letten. Een ervan is Kees Goudsmit, die ook veel van zweefvliegen weet. Zijn opmerkingen kunnen ook voor het beheer van belang zijn, vandaar de volgende paragraaf.

Zweefvliegen

Naast een aantal gevonden bijensoorten die karakteristiek voor (duin-)heides zijn, is ook een drietal zweefvliegsoorten aangetroffen, die het vermelden waard zijn:

Bijlspruitje (*Pelecocera tricineta*)

Een vrij zeldzaam zweefvliegje van droge dennenbossen en heide. In de duinen alleen bekend ten noorden van de Hondsbossche Zeewering en de Waddeneilanden.

Duinheidedwerg (*Chamaesyphus lusitanicus*)

Zeldzame soort van droge dennenbossen, heide en open grond, die alleen in de duinen bij Schoorl en lokaal op de Veluwe nog geregeld waargenomen wordt.

Duinbollenzweefvlieg (*Eumerus sabulorum*)

Zeer zeldzame soort met de status: sterk bedreigd. Recent alleen nog maar bekend van de duinen van Walcheren en Terschelling. Wordt gevonden op schrale, zandige en zonnige vegetaties en bijvoorbeeld ook zandpaden. De larven leven in Zandblauwtje (*Jasione montana*). In de Zandkuil zaten de mannetjes op de schaars begroeide bodem tussen het Zandblauwtje of fourageerden op de plant. Voor wat betreft habitus en gedrag doen ze enigszins aan bloedbijen (*Sphécodes*) denken. De vrij intensieve betreding door recreanten van de Zandkuil lijkt de soort niet te deren.

Integendeel: wellicht ontstaat zo juist genoeg dynamiek die voor de soort van belang lijkt te zijn. De toekomst zal uitwijzen of de recente grootschalige dynamiek veroorzaakt door de branden in 2009, de Duinbollenzweefvlieg meer kansen biedt.

Summary

During an excursion by the section on 15 August 2009 we found 41 species of hymenoptera. Each specie is discussed, along with some interesting species of hoverflies that were also found.

Literatuur

Loonstra, A.J., 2006. *Sphécodes reticulatus* in de nesten van *Lasiglossum leucozonium*. - Bzzz 23: 26-28.

Peeters, T.M.J., I.P. Raemakers & J. Smit, 1999. Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). - EIS-Nederland, 226 p.

Peeters T.M.J. & M. Reemer, 2003. Bedreigde en verdwenen bijen in Nederland (Apidae s.l.). - EIS Nederland, 96 p.

Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefebvre, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit, H.H.W.

Velthuis, 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). Nederlandse Fauna 6. - Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, knnv Uitgeverij, European Invertebrate Survey-Nederland.

Reemer, M., W. Renema, W. van Steenis, Th. Zeegers, A. Barendregt, J.T. Smit, M.P. van Veen, J. van Steenis,

L.J.J.M. van der Leij, 2009. De Nederlandse Zweefvliegen (Diptera: Syrphidae). Nederlandse Fauna 8. - Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, knnv Uitgeverij, European Invertebrate Survey-Nederland.

Verslag van de Studiedag over *Bombus*

Wijnand R.B. Heitmans

Datum: za. 23 januari 2010.

Plaats: ZMA 10.30-16.00 u.

Onderwerp: Hommels.

Presentatie: Mervyn Roos.

Inleiding

Mervyn Roos heeft van alle Nederlandse hymenopterologen de afgelopen jaren waarschijnlijk de meeste soorten hommels geïnventariseerd en tevens bestudeerd in diverse private verzamelingen en museumcollecties. Hij was voor de Sectie de aangewezen persoon een inleiding te geven op het onderwerp op de laatst gehouden studiedag. Mervyn had besloten zijn voordracht te splitsen in een inleidende lezing voor de lunch en een presentatie na de lunch die meer was toegespitst op de specifieke, identificatieproblemen in de verschillende hommelmenggroepen.

Hommels

Bijen (Anthophila) vormen met meer dan 16.300 bekende soorten verdeeld over 7 families en 425 genera het soortenrijkste taxon binnen de Apoidea. Er worden ca. 239 soorten hommels onderscheiden. Vroeger werden die in tientallen genera geplaatst, maar tegenwoordig zijn alle, op morfologische gronden, teruggebracht tot het genus *Bombus*. Toch kunnen er binnen het genus verschillende evolutionaire lijnen worden onderscheiden die vaak zijn ge(her)groepeerd tot subgenera. Het bekendste en goed gedefinieerde